

**«ԴԱՐՉՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐ» ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԱՐԱՏԵՍԱԿՆԵՐԸ**

Հոդվածում ներկայացվում է «դարձվածաբանական միավոր» հասկացության հեղինակի ըմբռնումը, ըստ որի տարբերակում է մտցվում «դարձվածք» և «դարձվածաբանական միավոր» եզրույթների միջև: Շեշտվում է դարձվածքի առանձին տեղը դարձվածաբանական մյուս միավորների՝ առանձների, ասացվածքների, թևավոր խոսքերի, մաղթանքների և օրհնանքների շարքում: Սույն մոտեցումը հիմնվում է այն իրողության վրա, որ հիշյալ լեզվամիավորներից յուրաքանչյուրն այս կամ այն չափով օժտված է պատկերավորությամբ, փոխաբերական-այլաբերական իմաստով, հուզազգայական երանգավորմամբ և արտահայտչականությամբ:

***Բանալի բառեր.** դարձվածք, դարձվածաբանական միավոր, պատկերավորություն, փոխաբերական-այլաբերական իմաստ, հուզազգայական երանգավորում, արտահայտչականություն*

Ֆրանսիական ժողովրդական բանահյուսության կարևոր բաղադրիչներից մեկը դարձվածաբանական միավորներն են: Բոլոր ժողովուրդների մոտ էլ գրավոր խոսքին նախորդել է բանավոր խոսքը, որը հարատևել է կա'ն մինչև սեփական այբուբենի ստեղծումը, կա'ն էլ օտարալեզու գրի փոփոխումն ու սեփական լեզվին հարմարեցնելը:

Թեև բանահյուսության ակունքները շատ հին են և գնում են դարերի խորքը, այդպիսին չէ բանագիտությունը՝ բանահյուսության մասին գիտությունը: Այն համեմատաբար նոր գիտություն է, որ սկզբնավորվել է 18-րդ դարում: Ուստի, թեև դարձվածքների զգալի մասը հնագույն ծագում ունի, դրանց մասին գիտությունը ստեղծվել է բավականին ուշ:

Ուշագրավ է, որ դարձվածաբանությունը ամուր հիմքերի վրա դրվեց այն ժամանակ, երբ արդեն հրատարակվել էին ֆրանսիացի հռչակավոր դարձվածաբան Շառլ Բալլիի աշխատությունները: Շ. Բալլիի մեծագույն ծառայությունը լեզվաբանության մեջ այն է, որ նա առաջինը գիտականորեն հիմնավորեց և համակարգեց ֆրանսերենի կայուն բառակապակցությունները: Դարձվածաբանության մեջ նրա գիտական ներդրումը մինչ օրս էլ չի կորցրել իր նշանակությունը և հենք է այդ բնագավառում աշխատող գիտնականների համար:

Այսպես, Վ. Վինոգրադովը, որ ռուս լեզվաբանության մեջ առաջինն է տվել դարձվածքների իմաստային դասակարգումը, հիմք է ընդունել Շ. Բալլիի տեսությունը, որի հիման վրա դասակարգվել էին ֆրանսերենի դարձվածքները: Վ. Վինոգրադովը ռուսերենում առանձնացնում է դարձվածքների երեք խումբ.

- 1) դարձվածային սերտաճումներ, 2) դարձվածային միասնություններ, 3) դարձվածային կապակցություններ /Виноградов, 1947/: Հետագայում

Մ. Շանսկու և այլոց կողմից ավելացվեց ևս մեկը՝ *դարձվածային արտահայտությունների խումբը* /Шанский, 1969: 63/:

Նշենք, որ հայ լեզվաբանական աշխատություններում առաջին անգամ «դարձվածք» եզրը գործածել է Ա. Այտրնեանը՝ իր «Զննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» աշխատության մեջ՝ /Այտրնեան, 1866: 317-320/ դարձվածքներն ընկալելով որպէս ոճ: Դարձվածքներին անդրադարձել է նաև անվանի գրականագետ, լեզվաբան, բանագետ Մ. Աբեղյանը, որը դարձվածքները համարում է «բառերի նորիմաստ կապակցություններ», որոնք առաջացել են հարադրական բառերից /Աբեղյան, 1965: 173/: Ա. Մուրվալյանն է, որ իր «Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն» աշխատության մեջ հիմք է դնում գիտական դարձվածաբանությանը: Ա. Մուրվալյանը տալիս է հայերենի դարձվածքների կառուցվածքային դասակարգումը՝ դրա հիմքում դնելով դարձվածային միավորների խոսքիմաստային պատկանելությունը /Մուրվալյան, 1959/:

Դարձվածաբանությամբ զբաղվել է նաև Պ. Բեդիրյանը: Նա է կազմել «Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան»-ը /Բեդիրյան, 2011/ և գրել «Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն» աշխատությունը /Բեդիրյան, 1973/, որտեղ անդրադարձել է ոչ միայն ժամանակակից հայ դարձվածաբանությանը, այլև անհրաժեշտությունից ելնելով՝ հին և միջնադարյան շրջանին: Տիրապետելով տարբեր լեզուների՝ համեմատության մեջ է դրել հայ և օտարազգի դարձվածաբանական իրողություններ, կատարել համեմատություններ: Ժամանակակից դարձվածաբանության խնդիրներին են անդրադարձել նաև հայ լեզվաբաններ Խ. Բաղիկյանը, Ս. Աբրահամյանը, Գ. Սևակը, Ալ. Մարգարյանը, Ա. Պապոյանը, Ռ. Իշխանյանը և ուրիշներ:

Հաճախ դժվար է տարբերակել բուն դարձվածքը առածներից, ասացվածքներից, թևավոր խոսքերից, անեծքներից, մաղթանքներից և օրհնանքներից, որոնք մեր կողմից դիտվում են դարձվածաբանական միավորների ամբողջությունը կազմող համակարգի բաղկացուցիչ մասեր, քանի որ այս կամ այն չափով օժտված են պատկերավորությամբ, այլաբերական իմաստով, հուզազգայական երանգավորմամբ և արտահայտչականությամբ: Իսկ սա նշանակում է, որ մենք որոշակիորեն տարբերակում ենք «դարձվածք» և «դարձվածաբանական միավոր» հասկացությունները:

Միաժամանակ անժխտելի է, որ դարձվածաբանական միավորների շարքում առանցքային դերը վերապահված է դարձվածքին, որի զուգադրությամբ են բնորոշվում մյուսները: Ֆրանսերենում դարձվածքը հատկապես շատ է նման ոչ դարձվածային կայուն և ազատ կապակցություններին և հիմնականում ամբողջ բառային կազմի ֆոնի վրա է, որ հնարավոր է դառնում տարբերակել դրանք:

Թե ի՞նչ է դարձվածքը, որոնք են նրա իմաստաբանական ու ձևաբանական հատկանիշները, մասնագիտական գրականության մեջ այս մասին միասնական կարծիք չկա: Որոշ լեզվաբաններ դարձվածքները դիտարկում են իբրև բառակապակցություններ, որոնք ունեն փոխաբերական իմաստ, ոմանք դարձվածքներ են անվանում բոլոր կայուն կապակցությունները, թեև որոշ ո՛չ կայուն կապակցություններ նույնպես ներառում են դարձվածքների մեջ, իսկ այլ հետա-

գոտողներ՝ պարզապես ժողովրդի կողմից հորինված ու հաստատված պատրաստի խոսքային միավորներ և այլն: Հայ լեզվաբանության մեջ գտնում ենք դարձվածքի հետևյալ սահմանումները.

«Երկու և ավելի բառերի կայուն կապակցություն, որ ամբողջությամբ արտահայտում է մեկ ընդհանուր գաղափար և ունենում է փոխաբերական իմաստ» /Մելքունյան, Պողոսյան, 1975: VII/:

«Դարձվածքը բառերի կայուն, պատրաստի վերարտադրելի, վերաիմաստավորված կապակցություն է, ուր բաղադրիչ բառերի ինքնուրույնությունը ձևական է, շարահյուսական կապը՝ մթագնած» /Բեդիրյան, 1973: 5/:

«Դարձվածք պետք է համարել փոխաբերական-այլաբանական միասնական իմաստ ունեցող ամեն մի կայուն բառային անբաժանելի, պատրաստի վերարտադրելի կապակցությունը» /Ջահուկյան և ուրիշ., 1980: 476/:

«Փոխաբերական-այլաբանական իմաստ ունեցող ամեն մի կայուն բառակապակցություն կոչվում է դարձվածք» /Գևորգյան, 1969: 18/:

Իսկ Ա. Նազարյանը տալիս է դարձվածքի հետևյալ սահմանումը՝ միաժամանակ նշելով վերջինիս ընդհանուր բնույթը. «Դարձվածքը լեզվի տարակազմ միավոր է, որին բնորոշ է բաղադրիչների ամբողջական կամ մասնակի վերաիմաստավորումը» /Назарян, 1987: 42/:

Թեև դարձվածքների սահմանման, դրանց յուրահատկությունների ընկալման հարցում տարբեր են գիտնականների մոտեցումները, միասնական են այն առումով, որ կարևորում են ժողովուրդների ազգամշակութային և լեզվամշակութային առանձնահատկությունները: Պարզ է՝ որքան հարուստ լինի լեզվի բառային կազմը և բազմիմաստ, այնքան մեծ կլինեն դարձվածքներ կազմելու հնարավորությունները: Եվ պատահական չէ, որ ֆրանսիական «Լարուս» հեղինակավոր բառարանում Պ. Բեդիրյանի, Խ. Բադիկյանի և այլոց ուշադրությունը գրավում են դարձվածքի ֆրանսերեն սահմանման այն հատվածները, ուր վերջինս դիտարկվում է որպես «ազգին հատուկ լեզվական միավոր», «մի արտահայտություն կամ կառույց, որ հատուկ է որևէ լեզվի»: Այս ձևակերպումները ցույց են տալիս, թե որքան կարևոր է լեզվամշակութային գործոնի դերը դարձվածքների ընկալման հարցում:

Լիարժեք են դարձվածքների այս ձևակերպումները, թե՛ ոչ: Խ.Բադիկյանի ճշմարիտ համոզմամբ՝ դարձվածքները ճշգրիտ բնութագրելու համար, պետք է հստակորեն գիտակցել դրանց հատկանիշներն ու առանձնահատկությունները: Որպես ամենակարևոր հատկանիշ նա համարում է դարձվածքների անմիատարր բնույթը, այսինքն մեկից ավելի բաղադրիչներով կազմված լինելը /Բադիկյան, 1986: 43/: Օրինակ՝ *գլուխ դնել* (երկու բաղադրիչ), *ձուկը գլխից է հոտում* (երեք բաղադրիչ) և այլն:

Ըստ Բադիկյանի կարևոր հատկանիշ է նաև «խոսքաշարային միջավայրը», «դարձվածքի շրջապատը», երբ բառերը մի դեպքում կարող են հանդես գալ իրենց սովորական իմաստով, իսկ մեկ այլ խոսքային միջավայրում նույն բառերը միևնույն հերթականությամբ, քերականական ու շարահյուսական նույն ձևով կարող են իմաստավորվել: Մյուս առանձնահատկություններից նշվում է նաև դարձվածքների պատրաստի կառույց լինելը: Դրանք չեն առաջանում

խոսելու ընթացքում, այլ օգտագործվում են արդեն գոյություն ունեցողները փոխաբերական առումով: Կարևոր է համարվում նաև դարձվածքների բաղադրիչների անտարրալուծելիությունը, այսինքն կայունությունը:

Այս առանձնահատկությունները նշելուց հետո Խ. Բաղիկյանը տալիս է դարձվածքի սահմանման իր բանաձևումը. «Երկու կամ ավելի բառերից կազմված պատկերավոր գաղափար կամ հասկացություն արտահայտող վերախմաստավորված և վերարտադրելի կայուն բառակապակցությունը կոչվում է դարձվածք կամ դարձվածային միավոր» /Բաղիկյան, 1986: 89/:

Դարձվածքներն ունեն իրենց տեսակները: Դրանք բաժանվում են չորս հիմնական խմբերի: Ի դեպ, այս դասակարգումը, որ ընկած է գրեթե բոլոր լեզուների դարձվածաբանության հիմքում, կազմված է Շ.Բալլիի տեսության հիման վրա և հաշվի է առնում դարձվածքի բաղադրիչների ձուլվածության աստիճանը, որ գոյություն ունի նրա ընդհանուր իմաստի և բաղադրիչների իմաստների միջև:

1. Դարձվածային միակցություններ (սերտաճումներ): Այստեղ ամենակարևոր հատկանիշը իմաստային ամենաբարձր մակարդակի ձուլվածությունն է: Կարևոր նշանակություն ունի բառերի վերախմաստավորումը, առանց որի դարձվածք հասկացություն չի կարող գոյություն ունենալ: Այս տիպի դարձվածքների բոլոր բաղադրիչներն էլ վերախմաստափոխված են և դարձվածքի ընդհանուր իմաստը չի բխում առանձին բաղադրիչների արտահայտած սովորական իմաստներից:

Օրինակներ՝

Ֆրանսերենում

vivre de l'air du temps – n'avoir aucune ressource,

passer l'arme à gauche – mourir,

renvoyer l'ascenseur – répondre à un acte, généralement obligeant, par un acte de même nature,

faire l'autruche – refuser de voir la vérité,

avaloir des couleuvres – supporter des affronts, des avanies, sans pouvoir se plaindre,

prendre en grippe – concevoir de l'aversion ou de l'hostilité pour qch ou qn:

Հայերենում

գլուխ տալ, երես դարձնել, քամուն տալ, մեջք ծռել, բանք բանից անցավ, փոթորիկ մի բաժակ ջրում, դանակը ոսկորին է հասել, կարասպի երգ և այլն:

2. Դարձվածային միասնություններ: Սրանք դարձվածքների այն տեսակն են, որ թեև իմաստաբանորեն անբաժան են, բայց պակաս միաձույլ են, քան սերտաճումները: Դարձվածային միասնության բաղադրիչներից որևէ մեկը ինչ-որ չափով պահում է իր իմաստը, որի պատճառով էլ դարձվածքի ամբողջական իմաստը ինչ-որ չափով կախված է լինում դարձվածքի բաղադրիչներից: Այն արտահայտվում է թե՛ բառակապակցությունների, թե՛ նախադասությունների ձևով:

Օրինակներ՝

Ֆրանսերենում

Mordre à l'appât, l'affaire est dans le sac, prendre la balle au bond, la bête noire de quelqu'un, les absents ont toujours tort *և այլն:*

Հայերենում

Օձի լեզու քափել, քար կտրել, կրակի գին, խելքի տոպրակ, լեզուն կապ ընկնել, խոսքը կտուրք գցել, ջրի գին *և այլն:*

3. Դարձվածային կապակցություններ: Սրանք դարձվածային այն միավորներն են, որոնց բաղադրիչների բառային իմաստներից է բխում դարձվածքի ընդհանուր իմաստը: Սրանցում ավելի թույլ են իմաստային կապերը: Սրանց հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ թեև դարձվածքի բաղադրիչները կայուն են և ունեն իմաստային ինքնուրույնություն, իրենց կապերով մնում են կախյալ վիճակում:

Օրինակներ՝

Ֆրանսերենում

Désirer ardemment, aimer éperdument, accepter un cadeau, adopter une résolution,

որոնցում հոմանիշ բառերը չեն կարող փոխարինվել մեկը մյուսով:

Հայերենում

Մեղքը քավել, դառը դատել, հոնքերը կիտել, նուրբ հարց, քիթը տրորել, կյանքի ընկեր *և այլն:*

Հարկ է նշել սակայն, որ դարձվածային միասնությունների և դարձվածային կապակցությունների միջև սահմանները միշտ չէ, որ հստակ են ու որոշակի:

4. Դարձվածային արտահայտություններ: Դարձվածային արտահայտություններ են կոչվում այն միավորները, որոնք կազմված են ազատ իմաստ ունեցող բառերից: Դրանց մեջ են մտնում առած-ասացվածքային արտահայտությունները, թևավոր խոսքերը, հեղինակային դիպուկ արտահայտությունները և այլն:

Օրինակներ՝

Ֆրանսերենում

Chien vivant vaut mieux que lion mort, il ne faut pas jouer avec le feu, il n'y a pas de roses sans épines, l'appétit vient en mangeant, chacun prend son plaisir où il le trouve, *և այլն:*

Հայերենում

Բարին ընդ ձեզ, լինել թե չլինել, ոսկե միջակություն, խնձորը ծառից հեռու չի ընկնի, լավ է ուշ, քան երբեք, *և այլն:*

Դարձվածքների մանրամասն ու ճշգրիտ հետազոտման և իմաստային ու կառուցվածքային հատկանիշների ուսումնասիրության արդյունքում լեզվաբաններից շատերը եկել են այն եզրակացության, որ միայն «դարձվածային սերտաճումներն» ու «դարձվածային միասնությունները» կարող են բուն դարձվածքներ համարվել, իսկ «դարձվածային կապակցություններն» ու «դարձվածային արտահայտությունները» դարձվածքներ չեն, քանի որ դարձ-

վածքները թեև կայուն կապակցություններ են, սակայն ոչ բոլոր կայուն բառակապակցություններն են դարձվածքներ: Նրանք ժխտում են «դարձվածային արտահայտություն» հասկացությունը որպես դարձվածքի տեսակ, իսկ «դարձվածային կապակցություն» հասկացությունն էլ համարում են ոչ լիարժեք, քանի որ բաղադրիչներն այնքան թույլ են կապված միմյանց, որ հեշտորեն կարելի է այդ կապը տարրալուծել:

Թե ինչպես են առաջացել դարձվածքները, հիմա արդեն այնքան էլ դժվար չէ որոշելը: Տրամաբանությունը հուշում է, որ այն չէր կարող առաջանալ խոսքի զարգացման նախնական փուլում: Խոսքի զարգացումը բազմաստիճան երևույթ է, և դրա զարգացման առաջին աստիճանում մարդիկ խոսքի մեջ դրել են իրենց ամենօրյա կարիքները արտահայտող հասկացություններ: Պարզ է, որ խոսքի զարգացման նախնական աստիճանում բառերը եղել են մենիմաստ, ուստի մարդու մտածողության զարգացման և բավարար կենսափորձ ունենալուց հետո է հնարավոր եղել գիտակցել առարկաները, հատկանիշները, քանակը, իսկ ավելի ուշ՝ հարաբերությունները, երևույթները, զգացումները և այլն:

Լեզվի զարգացման որոշակի աստիճանում գոյացել են հարադիր բառերը, կայուն բառակապակցությունները, սակայն դեռևս չեն գիտակցվել դարձվածքները, քանի որ բառերի իմաստափոխված ձևերը կիրառելի չեն եղել: Իրավացի է Խ. Բաղիկյանը, երբ գրում է. «...մինչև մարդը չիմանար ձուկ, գլուխ, բռնել բառերն ու դրանց իսկական իմաստները, չէր կարող ստեղծել ձուկը գլխից բռնել դարձվածքը, որն արդեն նշանակում է ոչ թե բաղադրիչ բառերի զուգորդումից ենթադրվող ուղղակի իմաստ, այլ՝ մտածված, խելացի վարվել» /Բաղիկյան, 1986: 47-48/:

Դարձվածքները, ինչպես նշել ենք, մեծ մասամբ ունեն ժողովրդական ծագում, ստեղծվել են բանավոր խոսքում և հետո են անցել գրական լեզվին և ստեղծվել նաև նրանում: Բացի լեզվական գործոններից, կան նաև արտալեզվական գործոններ, որոնք ևս մեծ չափով նպաստում են դարձվածքների առաջացմանը և ունեն առավելապես տեղային բնույթ: Բնական պայմանները, բնությունը, տեղանքը նպաստում են այնպիսի դարձվածքների գոյացմանը, որոնք համապատասխանում են տեղի բնական պայմաններին: Այնտեղ, որտեղ երկիրը անտառապատ է, շատ են անտառների, ծառերի, կենդանիների, որսորդների մասին դարձվածքները, իսկ, ասենք, լեռնային կլիմա ունեցող երկրներում շատ են բարձունքների, քարերի և բնական այդ միջավայրին համապատասխան այլևայլ դարձվածքները: Արտաքին գործոններ են նաև ժողովուրդների պատմական անցյալը, նրանց հոգեբանությունը, կրոնը և այլն:

Ինչպես արդեն նշեցինք դարձվածքները բառի և հատկապես հարադրությունների հետ ունեն որոշակի հարաբերություններ: Բառերը մեծ մասամբ կարող են թարգմանել, վերարտադրել դարձվածքները, բայց դարձվածք դառնալ չեն կարող այն պարզ պատճառով, որ դարձվածքները ոչ թե միատարր, այլ տարակազմ կառույցներ են: Եթե դարձվածքը ձևակերպվում է ֆրանսերենում à la dérobée – բառակապակցությամբ, ապա բառային համարժեքը կլինի *secrètement, furtivement*.

Հայերենում՝ «Լույս ուղտ դարձնել» - չափազանցել:

Այլ են հարադրությունները: Թե՛ ձևով, թե՛ իմաստով դարձվածքները շատ են նման հարադրություններին և հաճախ նույնանուն են նրանց հետ: Օրինակներ՝

Faire face, mettre en cause, prendre conscience, donner raison, և այլն:

Մեջքը ծռել, լեզու թափել, աչքի պոչով նայել, և այլն:

Տարբեր են դարձվածքների հարաբերությունները սովորական կայուն բառակապակցությունների հետ: Բավական դժվար է դրանք տարբերակել կայուն բառակապակցություններից, նախ այն պատճառով, որ երկուսն էլ կառուցվածքային տեսակետից նույնն են, այսինքն՝ կայուն կապակցություններ են:

Ակնհայտ են տարբերությունները, որոնց պատճառով բոլոր բառակապակցությունները չենք կարող դարձվածքներ անվանել: Ոչ դարձվածային բառակապակցությունների իմաստները, հակառակ դարձվածքների, կազմվում են բաղադրիչների արտահայտած իմաստներից:

Ոչ դարձվածային կայուն բառակապակցության գերադաս անդամին լրացնող բաղադրիչները փոփոխական են, որի հետևանքով կարելի է ստանալ մեկ ուրիշ կայուն միավոր:

Direction financière (ֆինանսների վարչություն) direction de qualité (վերահսկման վարչություն)

Հմմտ. հայերենում՝

Վիրաբուժական բաժին կայուն բառակապակցության **վիրաբուժական** բաղադրիչը փոխելով, կարող ենք ստանալ **սրտաբանական բաժին**, **թերապևտիկ բաժին**, **ուռուցքաբանության բաժին** և այլն, որոնք նույնքան կայուն են որքան **վիրաբուժական բաժինը**:

Կայուն բառակապակցությունները անվանական են կամ բայական, իսկ դարձվածքները կարող են լինել անվանական, բայական, ածականական, մակբայական և այլն: Առաջինները չունեն փոխաբերական իմաստ, իսկ դարձվածքները օժտված են փոխաբերականությամբ և պատկանում են լեզվի պատկերավոր միջոցների թվին:

Եթե դարձվածքները որոշակի հարաբերությունների մեջ են գտնվում հատկաբանությունների, բառերի, հարադրությունների ու բառակապակցությունների հետ, ապա սահմանազատվում են առածներից, ասացվածքներից, անեծքներից ու օրհնանքներից, թևավոր խոսքերից:

Բանագիտական գրականության մեջ առածները բնութագրվում են որպես «ուղղակի և փոխաբերական իմաստ ունեցող կարճ, պատկերավոր ասույթներ ու դատողություններ» /Գրիգորյան, 1980: 302/: Դրանք նույնքան հին են որքան դարձվածքները և ունեն պատմաճանաչողական, սոցիալ-քաղաքական ու գեղագիտական նշանակություն:

Ընդունելով դրանց նմանությունները, այն, որ երկուսն էլ պատկերավոր արտահայտություններ են, մեծ մասամբ անտարրալուծելի, ունեն և՛ ճանաչողական, և՛ իմացական արժեք, կուռ են, սեղմ և այլն, հարկ է նշել, որ տարբերվում են այնպիսի կարևոր հատկանիշով, ինչպիսին է ստորոգական ձևավորվածությունը: Բացի դրանից առածները հիմնականում ունեն հաղորդակցական արժեք և քչերն են, որ ունեն անվանողական արժեք:

Դարձվածքներն իրենց քերականական, իմաստաբանական ամուր կապի շնորհիվ շարահյուսորեն ավելի կուռ են, համարյա անխախտելի, քան առածները, որոնք շարահյուսորեն ոչ այնքան կայուն են և հնարավոր է դրանք տարրալուծել: Օրինակ՝

Qui ne dit mot consent (լռությունը համաձայնության նշան է), à quelque chose malheur est bon (չկա չարիք առանց բարիքի), l'habit ne fait pas le moine (ամեն սև հագնող քահանա չէ), qui trop embrasse mal étreint (շատի ետևից ընկնողը քիչն էլ կկորցնի) և այլն:

Դարձվածքներն, ունենալով ավելի կուռ կառուցվածք, բնականաբար, ավելի կայուն վերաիմաստավորվածություն ունեն, քան առածները: Դարձվածքների գրեթե բոլոր բաղադրիչները վերաիմաստավորվում են և արտահայտում նոր իմաստներ, իսկ առածների բաղադրիչներից մեկը, կամ եթե այն ծավալուն է, մի քանիսը պահում են իրենց սովորական իմաստները, և նշում տվյալ փաստը, առարկան, կամ երևույթը: Ինչ վերաբերում է ասացվածքներին, դրանք ոչ մի կապ չունեն դարձվածքների հետ հենց այն պատճառով, որ արտահայտում են ոչ թե փոխաբերական կամ այլաբանական, այլ ուղղակի իմաստ, իսկ դարձվածքները, ինչպես արդեն նշեցինք, վերաիմաստավորված արտահայտություններ են և կապ չունեն սովորական, ուղղակի իմաստ արտահայտող ասացվածքների հետ:

Օրինակ՝

Les bons comptes font les bons amis (բարեկամությունը՝ բարեկամություն, հաշիվը՝ հաշիվ), tel père, tel fils (տղեն հորը կբաշի), և այլն:

Հմնտ. հայերենում՝

Ով որ դատի, նա էլ կուտի. քունը քուն կբերի և այլն:

Դարձվածքները սահմանազատվում են նաև թևավոր խոսքերից: Թևավոր խոսքեր ասելով հասկանում ենք լեզվի դիպուկ, սրամիտ, խորիմաստ ու պատկերավոր այն արտահայտությունները, որ ստեղծվել են ժողովրդի կամ առանձին անհատների կողմից և գործածվել վաղուց ի վեր: Դրանք ունեն ոչ միայն խրատական, այլև կրթադաստիարակչական նշանակություն: Առածների, անեծքների, օրհնանքների մման թևավոր խոսքերի բաղադրիչները ևս ավելի թույլ կապերով են կապված: Սրանք զուգորդվում են այն տեքստերի հետ, որոնցից սերում են և ունեն պատմական ժամանակաշրջանը նշելու յուրահատկություն: Սողոմոն թագավորի *Երգ-երգոց*-ը հեթանոսական ժամանակաշրջանն է հիշեցնում (Նոր կտակարան), *աչքն է մարմնի ճրագը; ով լսելու ականջ ունի, թող լսի; երանի հոգով աղքատներին* արտահայտությունները լսելիս հասկանում ենք, որ աստվածաշնչյան տողեր են: *Մահ ոչ իմացյալ մահ է, մահ իմացյալ՝ անմահություն; լավ է կույր լինել աչոք, քան կույր՝ մտոք* Եղիշեի խոսքերը հիմնգերրոջ դար են տանում մեզ: *Լինե՛լ, թե՛ չլինե՛լ*-ը Շեքսպիրին է հիշեցնում, *Պանուրգի ոչխար մի լինի՝* Ֆրանսուա Ռաբլեին (15-րդ դար), *կրակից շագանակներ հանել՝* Լաֆոնտենին (17-րդ դար), *Փոթորիկ մի բաժակ ջրում՝* Մոնտեսքյոյին (18-րդ դար), *քիչ ենք, բայց հայ ենք՝* Պ. Սևակին (20-րդ դար):

Դարձվածքի և թևավոր խոսքի տարբերությունները հստակ նշում է Պ. Բեդիրյանը իր «հայերենի թևավոր խոսքեր» բառարանի առաջաբանում:

«Այդ եզրով անվանվող լեզվական միավորները սովորական դարձվածքների հետ ընդհանուր գծեր ունեն, սակայն մի քանի հատկություններով դրանցից տարբերվում են:

Նախ՝ դարձվածքների ծագումն ավելի քան 90 տոկոսով անհայտ է, իսկ թևավոր խոսքերը ծագումով հայտնի են. դրանք գալիս են այս կամ այն գրական, պատմական և այլն աղբյուրից:

Երկրորդ՝ այդ միավորները տարբերվում են իրենց կառուցվածքով. դարձվածքների ճնշող մեծամասնությունը բառակապակցություններ են, իսկ թևավոր խոսքերը՝ նախադասություններ:

Երրորդ՝ դարձվածքները հիմնականում հասկացություններ են արտահայտում, իսկ թևավոր խոսքերը՝ մեծ մասամբ դատողություններ:

Չորրորդ՝ թևավոր խոսքերը, որպես կանոն, բնագրի իմաստի, մտքի կնիքն են կրում, նրա իմաստային ու ոճական երանգն են պահում» /Բեդիրյան, 2007: 5/:

Այսպիսով՝ «դարձվածաբանական միավորներ» հասկացությունը մեր կողմից ընկալվում ու մեկնաբանվում է որպես սովորական բառամիավորներից տարբերվող և ուրույն հատկանիշներով օժտված լեզվական արտահայտչամիջոցների ամբողջություն, առանց որոնց մեր խոսքը կվերածվեր միապաղաղ ու տաղտկալի բառակույտի:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ. Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, «Միտք» հրատարակչություն, 1965:
2. Այտընյան Ա. Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի, Վիեննա, Միսիթարեանց տպարան, 1866:
3. Բաղիկյան Խ. Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, ԳԱ հրատարակչություն, 1986:
4. Բեդիրյան Պ. Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, «Լույս» հրատարակչություն, 1973:
5. Գևորգյան Ե. Հայերենի դարձվածքները, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1969:
6. Գրիգորյան Գ. Հայ ժողովրդական բանահյուսություն, Երևան, 1980:
7. Մուրվալյան Ա. Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն, Երևան, ԳԱ հրատարակչություն, 1959:
8. Ջահուկյան Գ. Աղայան Է.Բ., Առաքելյան Վ.Գ., Քոսյան Վ.Ա., Հայոց լեզու, I մաս, Ա. պրակ, Երևան, «Լույս» հրատարակչություն, 1980:
9. Шанский И.М. Фразеология современного русского языка. Москва: «Высшая школа», 1969.
10. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Сборник статей и материалов. М.-Л.: АН СССР, 1947.
11. Назарян А.Т. Фразеология современного французского языка. Москва: «Высшая школа», 1987.
12. Bernard G. Les locutions verbales françaises // *La linguistique*, 10-2, 1974.

13. Guiraud P. Les locutions françaises. Que sais-je ? Paris: Presses universitaires de France, 1967.
14. Lamiroy B. et autres, Les locutions verbales figées de la francophonie. Paris: Ophrys, 2010.

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

1. Բեդիրյան Պ. Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2011:
2. Բեդիրյան Պ. Հայերենի թևավոր խոսքեր, հեղինակային հրատարակչություն, Երևան, 2007:
3. Ուուս-հայերեն դարձվածաբանական բառարան (կազմ.՝ Ռ. Մելքունյան, Պ. Պողոսյան և այլք), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1975:
4. Սուրիսայան Ա., Գալստյան Ս. Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 1975:
5. Le Petit Larousse illustré, Paris, 2011.
6. Le Nouveau Petit Robert, Paris, 2003.
7. Alain Rey et Sophie Chantreau. Dictionnaire des expressions et locutions, Le Robert, Paris, 1997.

Ш. ПЕТРОСЯН – Сущность понятия «фразеологическая единица» и ее типы. – В статье автор представляет свое понимание понятия «фразеологическая единица», согласно которому вводится различие между понятиями «фразеологизм» и «фразеологическая единица». Выделяется особое место фразеологизма среди других фразеологических единиц – поговорок, пословиц, крылатых слов, пожеланий и благословений. Такой подход опирается на то, что каждый из упомянутых языковых единиц в той или иной мере наделен образностью, переносно-аллегорическим значением, эмоциональной окрашенностью и оттенками выразительности.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая единица, образность, переносно-аллегорическое значение, эмоциональный оттенок, выразительность

Sh. PETROSYAN – The Nature and Types of Phraseological Units. – The paper presents the author's understanding of the concept “phraseological unit”. Accordingly a distinction is made between the terms “a phrase” and a “phraseological unit”. A special attention is paid to the place of the phrase among other phraseological units such as proverbs, sayings, aphorisms, wishes and blessings. This approach relies on the fact that each of these lexical units is characterized by figurativeness, metaphorical-allegorical meaning, emotional-sensory nuances, and expressiveness to some extent.

Key words: a phrase, phraseological unit, figurativeness, metaphorical-allegorical meaning, emotional-sensory nuance, expressiveness